

Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta
Katedra filosofie

Pojetí lidské přirozenosti u Jana Amose
Komenského

Iveta Marešová

Bakalářská práce
Pardubice 2010

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Iveta MAREŠOVÁ**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Pojetí lidské přirozenosti u J. A. Komenského**
Zadávající katedra: **Katedra religionistiky a filozofie**

Zásady pro vypracování:

Tématem této práce je pojetí lidské přirozenosti v Komenského předpansofickém, pansofickém a všenápravném období. Stěžejními díly pro zpracování tohoto tématu tedy jsou Komenského Velká didaktika a Obecná porada o nápravě věcí lidských. Stav věcí lidských je podle Komenského v celém lidském pokolení porušen. Přirozenost člověka byla zprvu dobrá, v důsledku prvotního hříchu se však pokazila, proto je třeba ji napravit. Z idey lidské přirozenosti vychází také jeho všenápravné a vševýchovné koncepty.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Komenský, Jan Amos: Listové do nebe, Ostrava: Profil, 1969. Komenský, Jan Amos: Velká didaktika, in: Vybrané spisy J. A. Komenského I, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. Komenský, Jan Amos: Cesta světla, Praha: Mladá fronta, 1961. Komenský, Jan Amos: Obecná porada o nápravě věcí lidských, Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. Komenský, Jan Amos: Výbor z Obecné porady o nápravě věcí lidských, in: Vybrané spisy J. A. Komenského IV, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. Kyralová, Marie: Pojetí člověka u Komenského (referát přednesený na konferenci Pojetí světa v díle J. A. Komenského konané 11.-12. listopadu 2008 v Pardubicích, v tisku). Patočka, Jan: článek K sociálním názorům mladého Komenského, in: J. Patočka, Komeniologické studie III, Praha: Oikoymenh, 2003.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Věra Schifferová, CSc.
Katedra religionistiky a filosofie

Datum zadání bakalářské práce: 30. dubna 2009

Termín odevzdání bakalářské práce: 31. března 2010

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. ThDr. Ivan Štampach
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 3. 2010.

Iveta Marešová

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Věře Schifferové, CSc., za její ochotnou a laskavou pomoc, a za cenné a odborné rady, které mi poskytovala při vedení mé bakalářské práce. Díky patří také mé rodině, která mě finančně podporovala v průběhu mého studia.

SOUHRN

Práce je věnována pojetí lidské přirozenosti u Jana Amose Komenského. Myslitel vychází z pojetí člověka jako obrazu Božího. Vznešenost člověka spočívá ve vzdělanosti, ctnosti a zbožnosti. Jejich základy byly vloženy do lidské přirozenosti. To, co zušlechťuje lidskou přirozenost, jsou věci lidské. Člověk se jimi odlišuje od zvířat. Schopnosti vlastní pouze lidem jsou rozum, vůle a schopnosti k činu. Ty se projevují ve třech nejvyšších lidských činnostech, jimiž jsou filosofie, politika a náboženství. Zpočátku dobrá přirozenost člověka byla pokažena prvotním hříchem, avšak Komenský zastává názor, že existuje možnost její nápravy. Práce vychází z velké části z Obecné porady o nápravě věcí lidských, v níž Komenský dalekosáhle rozpracoval věci lidské, jejich pokažení a námět na jejich nápravu.

Pojetí lidské přirozenosti náleží k základním principům myšlení Komenského, z nichž vycházejí jeho pedagogické i pansofické úvahy. Je důležité především z hlediska jeho myšlenek o univerzální nápravě.

KLÍČOVÁ SLOVA

lidská přirozenost, věci lidské, obraz Boží, náprava

TITLE

The Concept of Human Naturalness by Comenius

SUMMARY

*The work is devoted to the concept of human naturalness by John Amos Comenius. Thinker is based on the concept of man as image of God. Grandeur of man lies in education, virtue and piety. Their bases were inserted into human naturalness. Things of human cultivates human naturalness. One distinguishes them from animals. Ability, which have people only are reason, will and ability to act. This ability can be seen in the three highest of human activities, which are philosophy, politics and religion. Initially good naturalness of man has been spoiled original sin, but Comenius believes that there is a possibility of a remedy. The work is based mainly on *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*. Comenius in this work describe things of human, these corruption and concept of reformation.*

The concept of human naturalness belongs to the basic principles of Comenius thinking underlying his teaching and pansophic considerations. It is particularly important in terms of his ideas on universal remedy.

KEY WORDS

human naturalness, things of human, imago Dei, reformation

OBSAH

Úvod.....	9
1 Pojetí lidské přirozenosti v Komenského předpansofickém období.....	11
2 Pojetí lidské přirozenosti v Komenského pansofickém období.....	13
3 Pojetí lidské přirozenosti v Komenského všenápravném období	20
3.1 Věci lidské.....	20
3.2 Kořeny lidské vznešenosti	21
3.3 Člověk jako obraz Boží (imago Dei)	22
3.4 Filosofie, náboženství a politika	23
3.5 Pokažení věcí lidských.....	26
3.5.1 Původ pokažené filosofie	31
3.5.2 Důvody pokažené zbožnosti	33
3.5.3 Důkazy pokažené politiky.....	35
3.5.4 Příčina všeobecného nepořádku.....	37
3.6 Náprava věcí lidských.....	38
Závěr	42
Bibliografie	44

Úvod

Práce je zaměřena k pojetí lidské přirozenosti v díle Jana Amose Komenského. Lidskou přirozeností se Komenský zabýval již ve svém raném spise *Listové do nebe*. Zde už je patrná myšlenka člověka jako obrazu Božího, z níž vyplývá idea stejné lidské přirozenosti. Přestože všichni lidé mají stejnou přirozenost, nezastává Komenský názor, že by si měli být rovni také sociálně. Hospodářská a sociální rovnost by podle něj byla v rozporu s Písmem svatým, neboť rozmanitost a rozdílnost pochází od Boha. Stejnou přirozeností má Komenský namysli to, že všichni lidé jsou si před Bohem rovni.

Problému lidské přirozenosti Komenský věnoval pozornost v různém kontextu v celé řadě děl. Předložená práce však vychází především z *Velké didaktiky* a z *Obecné porady o nápravě věcí lidských*.

V prvních šesti kapitolách *Velké didaktiky* se Komenský věnuje charakteristice člověka. Jako hluboce věřící křesťan, vychází z biblické zprávy o stvoření a z pojetí člověka jako obrazu Božího. Bůh stvořil člověka jako z tvorů posledního a nejdokonalejšího a ustanovil ho vládcem všech stvoření. Prostřednictvím Ježíše Krista spojil svou božskou přirozenost s přirozeností lidskou. Poslední cíl člověka není zde na zemi. Člověk je určen pro věčnost, aby s Bohem užíval věčné blaženosti. Zdejší život je pouze přípravou k životu věčnému. Během svého pozemského života by se člověk měl stát rozumným tvorem, pánem tvorů a obrazem Božím. Člověk by tedy měl být vzdělaný, ctnostný a zbožný. V tom totiž spočívá vznešenost člověka. Základy či semena moudrosti, mravnosti a pobožnosti byly vloženy do lidské přirozenosti. Jich samých však člověk musí teprve dosáhnout, a to učením, skutky a modlitbami. Komenský klade důraz na aktivitu člověka. Člověk musí být k lidskosti vzdělán, jinak je pouhým zvířetem. Proto vzdělání potřebuje každý bez výjimky.

V první knize *Obecné porady, Panegersii*, uvádí Komenský definici věcí lidských. Pod slovním spojením „věci lidské“ Komenský rozumí všechny věci, které zušlechťují lidskou přirozenost. Jsou to tedy věci, kterými se odlišujeme od zvířat. Člověk vyniká nad zvířaty tím, že má duši, v které je živý obraz živého Boha. Ten je patrný z toho, že člověk oplývá rozumem, vůlí a schopnostmi k činu. Tyto tři věci jsou kořeny lidské vznešenosti, které utvářejí člověka. V každé z nich se odráží jedna vynikající vlastnost Boha – moudrost, dobrota a moc. Tři kořeny lidské vznešenosti se projevují ve třech nejvyšších lidských činnostech, kterými jsou filosofie, politika a náboženství.

V důsledku prvotního hříchu došlo k zatemnění původně dobré přirozenosti člověka. Komenský zastává názor, že existuje možnost nápravy, neboť lidská přirozenost nebyla pokažena úplně. Tímto názorem se liší od ostatních představitelů reformace. Podle Komenského spočívá náprava věcí lidských (tedy filosofie, náboženství a politiky) v nutnosti navrátit se na cestu jednoty, prostoty a dobrovolnosti, neboli na cestu božskou.

Pojetí lidské přirozenosti je u Komenského důležité, neboť je východiskem jeho úvah o univerzální nápravě.

1 Pojetí lidské přirozenosti v Komenského předpansofickém období

Krátký spisek *Listové do nebe* napsal Jan Amos Komenský v severomoravském Fulneku, kde se stal duchovním správcem českobratrského sboru a ujal se tu i péče o bratrskou školu. K jeho napsání ho přiměly tíživé sociální poměry fulneckých obyvatel. Tento spis je prvním dokladem Komenského citlivého vnímání sociálně-politických problémů, stejně jako rodící se theologicko-metafyzické koncepce, na níž později založil své všenápravné a irénické koncepty. Dílo řeší starý filosofický a theologický problém theodiceje: proč ve světě, stvořeném dobrotivým, spravedlivým a všemohoucím Bohem existuje zlo, bezpráví a nespravedlnost? Spis je napsán formou pěti fiktivních dopisů jako dialog mezi chudými a bohatými na jedné straně, a Ježíšem Kristem na straně druhé.¹

Již v tomto raném spisku se Komenský zabýval lidskou přirozeností. Od zárodečné myšlenky, která je obsažena v *Listech do nebe*, se jeho koncepce lidské přirozenosti příliš nezměnila. Z myšlenky člověka jako obrazu Božího (*imago Dei*) později vyvodil ideu stejné lidské přirozenosti a učinil z ní jeden z hlavních motivů všenápravného díla. Tvrdí-li však, že lidskou přirozenost mají všichni lidé stejnou, nemíní tím to, že by si lidé měli být rovni sociálně.

Komenský není ani stoupencem radikálního revolučního řešení sociálních problémů, ani obhájcem sociální a hospodářské rovnosti. Stejnost lidské přirozenosti neznamená společenskou rovnost. Základním společenským rozdílem v *Listech do nebe* je rozdíl bohatých a chudých, za kterým teprve následuje rozdíl společenské úcty a postavení. Jan Patočka z toho vyvozuje, že Komenský se staví plně na půdu feudálního řádu s jeho podstatnou společenskou nerovností, kterou vidí především jako nerovnost hospodářskou. Rozmanitost a

¹ Přednáška Věry Schifferové.

rozdílnost ve stvořeném světě sama o sobě špatná není, neboť pochází od Boha: „Vždyť ani všechny květy nevoní stejně, stromy nerostou stejně vysoko, nenesou stejné listy a nerodí stejné ovoce.“² V *Listech do nebe* Komenský říká: „Znamenáte snad, že při těch věcech rozdílnost ta a rozličnost ušlechtilosti jest původem a Boží Moudrosti důvodem.“³ Podle Jana Patočky Komenský v *Listech do nebe* aplikoval na problém sociální rovnosti myšlenku z druhé knihy spisu Mikuláše Kusánského *De docta ignorantia (O učené nevědomosti)*: „Jelikož jediný Bůh je absolutní rovnost, musí se všechno stvoření (vše mimo Boha) vyznačovat zásadní nerovností.“⁴ Patočka připomíná, že hospodářská nerovnost je podle Komenského v zásadě správná, ale bohatí jí zneužívají. To však Bůh trestá: „Sic budu zuřivým vyhledavatelem a mstitelem nepravosti.“⁵ Hospodářská a sociální rovnost by podle Komenského nejenže byla v rozporu s Písmem, nýbrž odporovala by i základním metafyzickým principům.

² Přednáška Věry Schifferové.

³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové do nebe*. Ostrava: Profil, 1969, s. 14.

⁴ PATOČKA, Jan. *K sociálním názorům mladého Komenského*. In: *Komeniologické studie III*. Praha: Oikoymenh, 2003, s. 438. Podle Patočky tuto myšlenku, analogickou pozdějšímu Leibnizovu principu identitatis indiscernibilium (princip identity nerozlišitelného), formuluje Komenský v *Theatru universitatis rerum* slovy: „Tak zajisté rozdílné jsou všech věcí tvárnosti, že ani jedna se nenajde, kteráž by ve všem druhé podobná byla.“

⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové do nebe*, cit. d., s. 16.

2 Pojetí lidské přirozenosti v Komenského pansofickém období

Komenský píše o lidské přirozenosti hlavně ve svých pedagogických spisech, například ve *Velké didaktice*⁶. Do psaní české *Didaktiky* se pustil již v roce 1628. Měla být součástí širě pojatého pedagogicko-nápravného projektu *Ráj český*. Českou *Didaktiku* však Komenský nevydal. Když totiž v druhé polovině roku 1627 bylo v Moravském markrabství povoleno jako jediné náboženství katolictví a nekatolickým stavům byl nařízen odchod ze země, rozhodl se Komenský k odchodu do exilu. Počátkem roku 1628 dorazil do polského Lešna, kde vypracoval hlavní části pedagogicko-reformního souboru *Ráj český*. V roce 1632 byly naděje emigrantů na návrat do vlasti zmařeny. Ve změněné politické situaci Komenský mění své literární plány a koncepce. Projekt nápravy českých škol odkládá a začíná vypracovávat latinskou verzi *Didaktiky*, *Didactica magna*. Podle Marie Kyralové byly první kapitoly přepracovány pravděpodobně již v roce 1633-1634 v Lešně. Ačkoli byla dokončena již v roce 1638, tiskem vyšla až v roce 1657, a to v Amsterdamu v souboru *Opera didactica omnia*.⁷

Prvních šest kapitol je věnováno filosofickému a teologickému pojetí člověka jako východisku pedagogických koncepcí.⁸ Jako motto k první kapitole Komenský použil výrok církevního otce Řehoře z Nazianzu⁹, jež charakterizuje člověka: „*Člověk je z tvorů poslední, nejdokonalejší a nejznamenitější*.“¹⁰ Podle Komenského Bůh dal člověku všechno, čeho mají ostatní tvorové jen část: bytí,

⁶ Didaktika znamená nauku o vyučování.

⁷ Přednáška Věry Schifferové a článek Marie Kyralové: *Obraz člověka u Komenského* (viz. následující poznámka).

⁸ KYRALOVÁ, Marie. *Obraz člověka u Komenského*. In: PRÁZNÝ, A., SCHIFFEROVÁ, V. (edd.). *Pojetí světa v díle Jana Amose Komenského*. Univerzita Pardubice, 2009, s. 104.

⁹ Církevní otec ze 4. století. Jeho výrok zní: umění všech umění je vzdělávat člověka, tvora ze všech nejvšestrannějšího a nejzáhadnějšího (více viz. *Velká didaktika*, cit. d., s. 44 a příslušná poznámka s. 271).

¹⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Velká didaktika*, kap. I. In: *Vybrané spisy J. A. Komenského I*. Praha: SPN, 1958, s. 62.

život, smysly a rozum. Člověk je dokonce dokonalejším tvorem než andělé, protože v sobě spojuje mysl podobnou andělům s tělem podobným pozemským tvorům. Bůh člověka ustanovil vládcem všech živých tvorů a dal mu dokonce i sebe sama spojením osobním – Bůh sám se stal v Ježíši Kristu člověkem, a tak spojil na věky svou božskou přirozenost s přirozeností lidskou. Člověk je božích děl „*dokonalým vrcholem, podivuhodným souhrnem, zástupcem BOŽÍM [...]*.“¹¹ V několika následujících kapitolách Komenský hovoří o tom, že poslední cíl člověka je mimo život vezdejší. Toto tvrzení odvozuje ze stvoření. Podle něho zde žijeme trojí život: „*rostlinný, živočišný a rozumový neboli duševní; z nich první nepřesahuje nikam mimo tělo; druhý se skrze úkony smyslů a pohybu vztahuje na předměty; třetí může obstát také odděleně sám pro sebe, jak je patrné na andělich.*“¹² Poslední stupeň života je v nás zatemňován a zdržován stupni předchozími – z toho Komenský usuzuje, že nastane doba, kdy dosáhne svého vrcholu. Smrt je jen přechodem jinam. Že lidé jsou určeni pro věčnost, učí příklad Krista člověka: „*[...] KRISTUS, syn BOHA živého, poslán byv z nebe, aby v nás obnovil ztracený obraz BOŽÍ, ukázal nám to svým příkladem. Neboť byv počat a narozením vydán na světlo, dlel mezi lidmi; potom zemřev vstal z mrtvých a vstoupil na nebesa, a smrt nemá již nad ním moci. [...]* Jako tedy sám zde nebyl proto, aby žil, nýbrž aby, dokonaje běh života, přešel k věčným příbytkům, tak také nám, jeho druhům, není určeno zde zůstat, nýbrž přestěhovat se jinam.“¹³ Určením člověka tedy je, aby ve spojení s Bohem užíval věčné blaženosti.

Každému z nás je stanoven trojí život a obydlí života: „*život mateřský, země, nebe. Z prvního do druhého je vstup narozením, z druhého do třetího smrtí a z mrtvýchvstáním, z třetího nikam na věky. V prvním dostáváme pouze život s počátečním pohybem a smyslem; v druhém život, pohyb a smysl se začátky*

¹¹ Tamtéž, kap. I, § 3, s. 62.

¹² Tamtéž, kap. II, § 4, s. 63.

¹³ Tamtéž, kap. II, § 9, s. 65.

rozumu; v třetím svrchovanou plnost všeho.“¹⁴ První život je přípravou pro druhý život, druhý pro třetí, třetí je sám pro sebe bez konce, píše Komenský. První a druhé obydlí jsou dílny, v kterých se tvoří – v prvním tělo, v druhém rozumná duše, třetí obydlí přinese samo zdokonalení a užívání obou. Život vezdejší je pouze přípravou k životu věčnému.¹⁵ Tento viditelný svět je stvořen, aby byl semenišťem, výživnou a školou lidí.

Pozemský život je pouhou přípravou, během které má člověk splnit svou povinnost: „Člověk je postaven mezi viditelné tvory, aby byl **I. tvorem rozumným, II. tvorem vládnoucím nad stvořením, III. tvorem, jenž by byl obrazem a rozkoší svého Tvůrce.**“¹⁶ Tyto tři požadavky jsou spojené, nelze je oddělit, protože v tom spočívá základ života přítomného i budoucího. „Býti rozumným tvorem znamená býti pozorovatelem, pojmenovatelem a poznávatelem všeho, tj. znát, umět jmenovat a rozumět všemu, co všechno má svět.“¹⁷ K tomu patří také znalost řemesel i umění řeči, aby v žádné věci nic nebylo neznámého. „Býti pánem stvoření znamená všemu vykazovat patřičný účel, a tím všechno obracet užitečně ve vlastní prospěch.“¹⁸ Člověk si má tedy všude mezi tvory vést královsky (tj. vážně a ctnostně), chránit svou důstojnost, nedávat se v otrockou službu žádnému tvorů, ani svému vlastnímu tělu, všech věcí užívat svobodně ke své službě a „umět rozumně ovládat pohyby i činy, vnější i vnitřní, své i cizí.“¹⁹ Tedy podle Komenského, aby byl člověk skutečně člověkem, musí „znáti jasně sebe i všecko; řídití rozšafně sebe i všecko; obraceti sebe i všecko k studnici té, z níž plyne všecko. V tom trém všecka sláva člověka záleží: protože to podstata jeho jest.“²⁰ Marie Kyrálová připomíná, že tomu všemu se podle Komenského člověk má naučit především ve školách. „Úkolem škol je proto nejen poskytovat

¹⁴ Tamtéž, kap. II, § 10, s. 65.

¹⁵ Tamtéž, kap. III (název kap.), s. 66.

¹⁶ Tamtéž, kap. IV, § 2, s. 69.

¹⁷ Tamtéž, kap. IV, § 3, s. 69.

¹⁸ Tamtéž, kap. IV, § 4, s. 69.

¹⁹ Tamtéž, s. 70.

²⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didactica*, kap. IV. In: *Dílo Jana Amose Komenského 11* (= *Johannis Amos Comenii opera omnia 11*). Praha: Academia, 1973, s. 51.

*jednostrannou rozumovou výchovu (určité vědomosti a znalosti), ale také výchovu mravní a především náboženskou (výchovu ke zbožnosti).*²¹ O tom Komenský píše nejen v *Didaktice*, ale i v *Pampaedii*, kde se snaží zasadit se o to, aby se otevíraly veřejné školy všude, „*neboť kdekoli se rodí lidé, všude je třeba výchovy, aby dary přírody přešly z možnosti ve skutečnost.*“²² Veřejnými školami Komenský nazývá „*shromáždění, kde mládež celé vesnice, celého města nebo celého kraje se cvičí hromadně k dovednostem a vědění, k slušným mravům a k pravé zbožnosti, pod dozorem nejváženějších mužů (nebo žen), čímž se má dosáhnout toho, aby všude bylo plno lidí dobře vzdělaných.*“²³ M. Kyralová výstižně shrnuje jednou větou to podstatné z toho, co bylo nyní řečeno, přičemž uvedenou triádu cituje z *Didaktiky*²⁴: „*Výchovou a vzděláním se proto má člověk stát rozumným tvorem, pánem tvorů, obrazem Božím.*“²⁵

Z předchozího je tedy jasné, že Komenský klade silný důraz na to, že určením člověka je panovat nad všemi tvory. V tomto případě parafrázuje *Žalm 8*, kde je psáno: „*Co je člověk, že na něho pamatuješ, syn člověka, že se ho ujímáš? Jen maličko jsi ho omezil, že není roven Bohu, korunuješ ho slávou a důstojností. Svěřuješ mu vládu nad dílem svých rukou, všechno pod nohy mu kladeš: všechen brav a skot a také polní zvířata a ptactvo nebeské a mořské ryby [...].*“²⁶ „*Býti konečně obrazem božím znamená věrně představovat dokonalost svého pravzoru.*“²⁷ Tak, jak se praví v Bibli: „*Hospodin promluvil k Mojžíšovi: Mluv k celé pospolitosti Izraelců a řekni jim: Buďte svatí, neboť já Hospodin, váš Bůh, jsem svatý.*“²⁸

²¹ KYRALOVÁ, Marie: *Obraz člověka u Komenského*, cit. d., s. 104.

²² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Pampaedia*, kap. V, § 20. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. III. Praha: Svoboda, 1992, s. 47.

²³ Tamtéž, kap. V, § 9, s. 44.

²⁴ Triádu v uvedeném znění lze dohledat zde: KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didactica*, kap. IV., cit. d., s. 50.

²⁵ KYRALOVÁ, Marie: *Obraz člověka u Komenského*, cit. d., s. 109.

²⁶ *Ž 8, 5-9*. In: *Bible (Písmo svaté Starého a Nového zákona; Podle ekumenického vydání z roku 1985)*. Praha, 1991, s. 453.

²⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Velká didaktika*, kap. IV, § 5, cit. d., s. 70.

²⁸ *Lv 19, 1-2*, cit. d., s. 114.

Člověk by tedy měl být 1) znalý všech věcí (VZDĚLÁNÍ), 2) mocen věci i sebe (CTNOST neboli počestné MRAVY), 3) aby sebe i všechno obracel k Bohu, prameni všeho (NÁBOŽENSTVÍ neboli ZBOŽNOST). V tomto trojím spočívá povznešenost člověka. Je základem přítomného i budoucího života. Nakolik v tomto životě usilujeme o vzdělání, ctnosti a zbožnost, o tolik se přibližujeme konečnému cíli. „*Proto ono trojí budiž ěpyov²⁹ našeho života.*“³⁰ Základy a kořeny tohoto trojího byly vloženy do lidské přirozenosti.

Přirozenost člověka byla zpočátku dobrá. V důsledku prvotního hříchu došlo k jejímu zatemnění. Od ostatních reformátorů se Komenský liší tím, že podle něj lidská přirozenost není pokažena úplně. Existuje tedy možnost nápravy člověka. Lidé musí být proto přivedeni zpět k původnímu stavu své přirozenosti, a to pomocí věčné prozřetelnosti, která znovu pozdvihá to, co pokleslo.

Moudrost založila v lidech věčné základy moudrosti, ctnosti a pobožnosti³¹:

I. Kořen moudrosti byl vložen tím, že člověku byla dána schopnost nabývat znalosti věcí. To je patrné z toho, že člověk je stvořen jako obraz Boží a odráží se v něm nějaký obraz Boží vševědounosti. Člověk je dále mikrokosmem, světem v malém. Proto do něj není třeba vnášet nic z vnějšku, nýbrž musí se pouze rozvíjet a vybavovat to, co má v sobě samém obsažené, a ukazovat, co která věc je. Člověk je obdařen smysly, proto „*[...] nic není ve světě, co by nemohl chápat člověk obdařený smysly a rozumem.*“³² Člověku je vštípena touha po vědění. Ta ho provází od dětství až po stáří. Naše mysl bývá přirovnávána k zemi, k zahradě, k prázdné tabuli, k vosku, do kterého lze vtiskovat pečeti donekonečna. Konečně je

²⁹ Ergon = dílo.

³⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Velká didaktika*, kap. IV, § 9, cit. d., s. 71.

³¹ To podle Komenského pravil syn Sirachův (Jesus Sirachovec), který složil starozákonní knihu, zvanou *Ecclesiasticus* (v bibli Kralické je tato kniha vynechána).

³² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Velká didaktika*, kap. V, § 6, cit. d., s. 74.

nejpodobnější oku nebo zrcadlu – ukazuje obraz nejpodobnější tomu, co se před ně postaví.

- II. Kořenem mravnosti v člověku je soulad. Soulad člověka těší a člověk po něm touží. Soulad těší člověka všude – při všem viditelném (pěkný obraz – soulad barev), při všem slyšitelném (hudba – soulad hlasů, zvuků), při všem chutnatelném (dobře kořeněná jídla – soulad chutí), při všem hmatatelném (mírné teplo, mírný chládek). I my samy milujeme ctnosti jiných lidí. V nás jsou kořeny veškerého souladu. *„Avšak i člověk sám není nic než harmonie, a to jak vzhledem k tělu, tak i k duši.“*³³ Komenský přirovnává člověka k hodinám. Dárcem pohybu je srdce, studnice života i jednání. Závažím, jež působí pohyby, je mozek. Při pohybech duševních je hlavním kolečkem vůle, závažími jsou žádosti a náklonnosti. Zámek, jenž otvírá a zavírá pohyb, je rozum. *„Proto nedá-li se žádostem a náklonnostem přílišná váha a zavírá-li se a otvírá-li se dobře zámek (rozum), nezbytně musí vcházet harmonie a souzvuk ctností [...]“*³⁴ A tak jako rozbité hodiny může hodinář opravit, tak i člověk, který je pokažen hříšným pádem, může být pomocí boží znovu uveden v soulad.
- III. Důkazem toho, že v člověku jsou kořeny pobožnosti je to, že člověk je obrazem Božím. Obraz v sobě obsahuje podobnost, podobné se těší z podobného. Člověk je podobný jen tomu, k jehož obrazu byl stvořen. Chce tedy poznat původní pramen, z něhož vzešel. Jako další důkaz uvádí Komenský všem vrozenou úctu k božstvu. Dokonce i pohané, kteří neznali *Bibli*, uznávali a uctívali božstvo. A posledním důkazem je touha po nejvyšším dobru, kterým je Bůh. Tato touha byla sice pokažena pádem do hříchu, avšak u těch, které Bůh znova osvítí slovem a duchem svým, je opět rozněcována.

Z toho plyne, že pro člověka je přirozenější *„stát se moudrým, ctnostným a svatým, než aby ze vnějška přicházející špatnost mohla bránit zdaru; neboť*

³³ Tamtéž, kap. V, § 15, s. 78.

³⁴ Tamtéž, kap. V, § 16, s. 78.

*každá věc se snadno vrací ke své přirozenosti.*³⁵ Přirozenost nám však dává pouhá semena vědění, mravnosti a zbožnosti, nikoli je samé – „*těch se nabývá modlitbou, učením a skutky.*“³⁶ Člověk musí být k lidskosti vzdělán. Člověk bez vzdělání se stává pouhým zvířetem. Vzdělávání potřebují všichni bez výjimky.

³⁵ Tamtéž, kap. V, § 25, s. 81.

³⁶ Tamtéž, kap. VI, § 1, s. 81.

3 Pojetí lidské přirozenosti v Komenského všenápravném období

Stěžejním dílem tohoto období je *Obecná porada o nápravě věcí lidských* (*De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*). Hned v první části tohoto rozsáhlého díla, která se nazývá *Panegersie, Všeobecné probouzení*, se Komenský zabývá věcmi lidskými, a vymezuje, co je třeba pod tímto spojením rozumět:

3.1 Věci lidské

Věcmi lidskými³⁷ lze označit všechny věci, které jsou v přímém vztahu k vznešenosti lidské přirozenosti. „[...] *Věci lidské jsou v užším smyslu jen ty, a všechny ty, které vytvářejí vznešenou lidskou přirozenost.*“³⁸ Ostatní věci, které sdílíme se zvířaty, nám nejsou vlastní. Tyto věci totiž sice představují dobra, ale dobra nižšího řádu. Je tedy třeba je podříditi našim vznešenějším dobrům, totiž těm, kterými se odlišujeme od zvířat, kterými dokonce nad zvířata vynikáme a povznášíme se jimi k vznešenosti boží. „*Konečný a zcela určitý úsudek o nějaké věci si totiž můžeme vytvořit jen na základě té její vlastnosti, kterou se liší od jiných věcí, ne té, kterou se s nimi shoduje.*“³⁹ Tak je tomu i s člověkem. Přednost člověka před zvířaty spočívá ve vynikajících vlastnostech duše. „*Vždyť v jeho duši, na rozdíl od každého jiného stvoření, které můžeme očima spatřit, je obsažena živá podoba živého Boha, která se skládá ze schopnosti věci pochopit, neboli rozumu, ze schopnosti mezi věcmi volit, neboli vůle, a z možnosti na věci působit, neboli z výkonných schopností. Cokoli totiž existuje, to je otevřeno lidskému chápání, cokoli je dobré, to je podrobno lidské volbě, a cokoli je možné, to je vydáno jeho schopnostem.*“⁴⁰

³⁷ „Věci lidské“ – z lat. „res humanae“.

³⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Panegersia*, kap. IV, § 3. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I. Praha: Svoboda, 1992, s. 80.

³⁹ Tamtéž, kap. IV, § 4, s. 80.

⁴⁰ Tamtéž, kap. IV, § 7, s. 81.

3.2 Kořeny lidské vznešenosti

Člověka tedy utvářejí tři věci, v kterých se odráží Boží podoba v duši člověka:

- Rozum (ratio, mens, popř. intellectus) – čili schopnost věci pochopit

V této schopnosti se odráží Boží moudrost (sapientia), neboť každý člověk touží vědět – a to vědět co nejvíce, nejlépe všechno, a vědět pravdivě. Nikdo nechce být obelstěn. Pokud se člověk mylí, mylí se nevědomky a proti své vůli. Člověk své omyly nese velmi těžce. „*Lidský duch o sobě dobře ví, že nevědomost a omyl neodpovídá vznešenosti jeho podstaty.*“⁴¹ Náš rozum tedy, veden svou přirozeností, působí jako neustálý hledač pravdy.

- Vůle (voluntas) – čili schopnost mezi věcmi volit

Ve vůli se odráží Boží dobrota (bonitas), protože podle Komenského vůle touží po dobru a člověk poučený volí dobro. „*Každý člověk si totiž přeje, aby se mu vedlo dobře [...], touží po opravdovém dobru a chápe jako křivdu, jestliže je oklamán vnějšími okrasami. Touží také po tom, aby dobro nemělo konce; proto se obává smrti a zániku a dychtí vlastně po věčnosti.*“⁴² Vlastním cílem lidské vůle je dobro – dobro skutečné a dobro bez konce.

- Schopnosti vykonávat činy (facultates operativae) – čili možnost na věci působit

V tom se odráží Boží moc (potestas) a tvořivost, jelikož člověk pocítuje radost z tvoření. Zabývání se věcmi člověku působí rozkoš. Svými výtvoři lidé naplnili celý svět, a přesto tvoří věci stále nové a nové. Lidská přirozenost se nenasytně snaží mocně vládnout věcem.⁴³

⁴¹ Tamtéž, kap. IV, § 8, s. 81.

⁴² Tamtéž, kap. IV, § 9, s. 81.

⁴³ Důraz na tvůrčí činnost, lidskou aktivitu je jedním ze základních principů Komenského myšlení. Podle M. Kyrálové má svůj pramen především v tradici Jednoty bratrské, která požadovala ustavičné zdokonalování svých členů, kladla důraz na pracovitost a jakákoliv zahálka a volnější zábava byla dílem ďábovým.

Z toho tedy vyplývá následující: „[...] *Vznešenost lidská má tři kořeny, vlastní jen lidskému duchu: rozum, který věci zkoumá, vůli, která v nich hledá prospěch, a puzení k činům, vyzbrojené a vymezené našimi schopnostmi.*“⁴⁴

Z dychtivosti po pravdě vzniká **filosofie**, neboť ta je snahou po moudrosti. Z touhy po dobru se rodí **náboženství** – to je pěstování a užívání nejvyššího dobra. Z žádosti účinně věci pořádat povstává **politika**, která spočívá ve snaze uvést lidi, kteří stále vymýšlejí různé věci, do takového řádu, aby si vzájemně ve své činnosti nejen nepřekáželi, nýbrž se podporovali a navzájem si pomáhali. Tyto tři obory jsou třemi základními projevy lidského jednání (ἐργα)⁴⁵, všechno ostatní jsou jen vedlejšími projevy (πάρεργα)⁴⁶.

3.3 Člověk jako obraz Boží (imago Dei)

Člověk je prvním ze všech viditelných tvorů, protože byl stvořen podle obrazu Božího, a je tedy podoben Bohu. Je-li člověk Božím obrazem, odrážejí se v něm i základní Boží vlastnosti. Komenský, pro kterého byla typická záliba v triádách, uvádí tři vynikající vlastnosti Boha, kterými jsou: moc (potestas) – vše stvořil a zachovává; moudrost (sapientia) – vše ví, vše vidí, vše předvídá a vše řídí; a dobrota (bonitas) – svou dobrotou je sám v sobě svatý, jejím prostřednictvím dává spravedlnost a milosrdenství svým výtvorům.⁴⁷ Dobro (bonitas) nahrazuje někdy láska (amor)⁴⁸ – Komenský tedy uvádí buď triádu moc, moudrost a dobrota, nebo triádu moc, moudrost a láska. Marie Kyrálová k tomu ještě doplňuje, že „poslední vlastnost (bonitas) v sobě zahrnuje vůli, chtění dobra.“⁴⁹ Komenský v *Obecné poradě* píše: „Zřetelné otisky těchto vlastností musí být vtištěny i do obrazu živého Boha, a pokud ano, musí v něm přetrvávat, aby obraz Boží, člověk, obrážel v zrcadle svého rozumu podobu věci

⁴⁴ Tamtéž, kap. IV, § 11, s. 81.

⁴⁵ Erga = věci hlavní.

⁴⁶ Parerga = věci vedlejší.

⁴⁷ Tamtéž, kap. IV, § 14, s. 82.

⁴⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Svět materiální*, kap. VII, III § 4. In: *Pansofia. Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I. Praha: Svoboda, 1992, s. 473.

⁴⁹ KYRALOVÁ, Marie: *Obraz člověka u Komenského*, cit. d., s. 106.

*a rozpoznával, odkud pocházejí, jak se vyvíjejí a kam směřují [...].*⁵⁰ Stejně tak musí člověk bránit svou neposkvrněnost, aby zosobňoval vlastnosti toho, koho ztělesňuje. Konečně by člověk měl dokázat dokonale ovládat všechno, co je mu podřízeno. Jinak by se nemohl nazývat obrazem Božím.

Marie Kyralová ve svém článku *Obraz člověka u Komenského* pojednává také o tom, že výše uvedená triáda nejdůležitějších Božích atributů (potentia, sapientia, bonitas) se nevyskytuje jen u Komenského, ale běžně se objevuje u křesťanských teologů již od církevních Otců. Nejčastěji se jako Boží vlastnosti uvádějí: omnipotentia, omniscientia, bonitas a veritas (čili všemohoucnost, vševědoucnost, dobrota a pravdivost). Triádu, kterou nacházíme u Komenského – potentia, sapientia, bonitas, pravděpodobně převzal od Tommaso Campanelly. M. Kyralová však upozorňuje, že Campanella (na rozdíl od Komenského) z triády nevyvozuje důsledně stejné atributy i pro člověka. Dále dodává: „*Komenský navíc z těchto principů věčného Božího bytí učinil základní východisko nejen pro člověka, ale pro celý stvořený svět.*“⁵¹

Dále M. Kyralová připomíná, že ze zmíněných vlastností, kterými se člověk podobá Bohu, odvozoval Komenský konkrétní cíle výchovy a vzdělání. „*Cílem výchovy, stejně jako smyslem Komenského vševědy (pansofie) a všenápravy bylo, aby člověk jako obraz Boží byl učiněn Bohu co nejpodobnějším.*“⁵² Cílem lidského života je totiž směřování k nejvyššímu dobru, kterým je Bůh.

3.4 Filosofie, náboženství a politika

Člověk má okolo sebe následující: pod sebou má všechny viditelné tvory – vůči nim je člověk v poměru vlastníka a uživatele; kolem sebe má ostatní lidi – vůči nim je v poměru družnosti; a nad sebou má Boha – vůči kterému je v

⁵⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Panegersia*, kap. IV, § 14, cit. d., s. 82.

⁵¹ KYRALOVÁ, Marie: *Obraz člověka u Komenského*, cit. d., s. 107.

⁵² Tamtéž, s. 108.

poměru podrobenosti, úcty a hluboké důvěry. Člověk chce, aby panoval nad nižšími tvory, aby mu ostatní tvorové sloužili. Proto je třeba je poznat – pochopit účely, ke kterým jsou všichni stvořeni, důvody, z kterých jsou stvořeni, a způsoby, jimiž mohou být podrobeni. K tomu je zapotřebí moudrosti a filosofie, která se o moudrost snaží. Ve styku s lidmi je zapotřebí umění politického, aby se člověk mohl s ostatními lidmi pokojně stýkat, „[...] *aby uměl žít se všemi lidmi rozumně, pokojně a spravedlivě kvůli vzájemné radě, pomoci a útěše.*“⁵³ Ke styku s Bohem stvořitelem je zapotřebí náboženství. Je to poddanost, úcta a důvěra, aby člověk mohl být s Bohem spojen a mohl se těšit z jeho dobrotivosti (zde i na věčnosti).

V *Pampaedii* Komenský rovněž hovoří o trojím styku člověka, tj. s nižšími tvory, s lidmi a s Bohem. Zde výsadu lidství rozčleňuje v pět složek: „*I. vládnout myšlením a moudrostí; II. vládnout jazykem a výmluvností; III. být schopen konat díla; IV. Mít dobré mravy a způsoby; V. konečně být boží přízní na tomto světě zbožným, a pro věčnost být milostí boží hoden věčného spolupřebývání.*“⁵⁴

Tyto tři věci, tj. filosofie, zbožnost a politika, byly člověku přikázány od počátku. Bůh stvořil Adama a nařídil mu, aby pozoroval tvory, dal jim jména a ovládal je – to byl počátek filosofování. Poté, co k Adamovi stvořil Evu, přikázal, aby se množili, dokud nezaplní zemi – tak vznikl základ lidské společnosti. Nakonec bylo člověku přikázáno, aby se stranil určitého ovoce, aby věděl, že je Bohu podřízen – to je základ zbožnosti. A doposud je vidět u všech národů usilování o moudrost, politiku a zbožnost. „[...] *Lidské přirozenosti byly natrvalo vštípeny tyto tři božské znaky: **chtít vědět, chtít vládnout a chtít se těšit z věčné blaženosti.** Kdo by chtěl raději nevědět než vědět, raději by sloužil než panoval a spíše by byl bezbožníkem než člověkem bohabojným, to jest chtěl by se spíše obejít bez božské přízně než se těšit z trvalé blaženosti, ten musí být lidská*

⁵³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Panegersia*, kap. IV, § 15, cit. d., s. 82.

⁵⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Pampaedia*, kap. III, § 10, cit. d., s. 25–26.

nestvůra nebo mrzák, nikoli člověk.“⁵⁵ Důkazem toho je, že každý člověk se stydí za svou nevědomost, bezmocnost a za své neřesti. Snaží se je skrývat, nebo je svaluje na jiné či na svůj neblahý osud. Pokud ani to nemůže, snaží se je omlouvat různými způsoby, dokonce i lživě. Oproti tomu váha moci, moudrosti a bohabojnosti působí na lidskou přirozenost natolik vábně, že se jí žádná jiná touha nemůže vyrovnat. Zvláště pak ti, kteří mají ušlechtilějšího ducha a podílejí se na lidské přirozenosti více než ostatní, tak dychtivě prahnou po moci, po vědění či po svatosti, že nepoznají, jak a kdy mají přestat. K tomu, co bylo již řečeno, dále přistupuje fakt, že svět je plný soupeření právě o tyto tři věci lidské přirozenosti: o vládu, o vědění a o náboženství. V jiných otázkách nevidíme takové soupeření (například že by se střetávaly celé národy kvůli věcem, které máme společné s živočichy). „*Od počátku lidské společnosti existovaly spory mezi politickými, filosofickými a náboženskými skupinami o to, kdo má stát v čele druhých, kdo lépe věci chápe a kdo s větší radostí slouží Bohu, a nejinak se to děje, jak vidíme, doposud.*“⁵⁶

„*Tak vidíme, jak z hloubi naší duše vyrážejí ty tři jakoby mohutné stromy, v jejichž stínu se vyhřívá celé lidstvo – filosofie, náboženství a politika.*“⁵⁷ Tyto tři stromy lidského života rodí také plody, které jsou „*vesměs dobré, lahodné, zdravé a pro lidský život naprosto nutné, jsou-li nahlíženy ve své ideji:*

- *Filosofie se pídí po světle rozumu, moudrosti.*
- *Politika má za cíl svornost lidské společnosti [mír].*
- *Náboženství se uchází o přízeň Boží.*“⁵⁸

Tyto tři věci jsou proto pro lidi opravdu vším.

⁵⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Panegersia*, kap. IV, § 18, cit. d., s. 83.

⁵⁶ Tamtéž, kap. IV, § 22, s. 83.

⁵⁷ Tamtéž, kap. IV, § 23, s. 83.

⁵⁸ Tamtéž, kap. IV, § 24, s. 83.

Jako věci lidské tedy označujeme moudrost mysli, zbožnost srdce a klid života, o něž usilují, chrání je a rozšiřují filosofie, náboženství a politika.

3.5 Pokažení věcí lidských

Stav lidských věcí, tedy mysli, náboženství a společenského zřízení, je v celém lidském pokolení porušen. „[...] *Namísto moudrosti panuje buď nevědomost, nebo sofistika, namísto zbožnosti buď nevěrectví, nebo pověřčivost, namísto řízení společnosti buď anarchie a zmatek, nebo tyranie a útisk.*“⁵⁹

Co to znamená být pokažený: „*Pokažené se říká tomu, co se tak samo o sobě změnilo, že už není v souladu se svou idejí a není způsobilé plnit svůj účel.*“⁶⁰ Komenský zde vychází z křesťanského novoplatonismu. Svět, který by byl v souladu se svou ideou, by měl tedy podle Komenského vypadat následovně: „*Podle Božího úmyslu měl být tento svět [...] Boží školou plnou světla, Božím chrámem plným zbožnosti, Božím královstvím plným řádu a spravedlnosti. A měla to být jediná škola, neboť všichni máme jednoho učitele a konáme pod jeho dohledem podobná cvičení, jediný chrám, neboť všichni máme jednoho Boha, který nás všechny stvořil a mimo nějž jiného Boha není, jediné království, neboť všichni jsme jeden lid pocházející z jednoho kmene a podobně máme ve svých srdcích vepsána jedna a tatáž práva a ustanovení, nikoho nevyjímaje.*“⁶¹ Kdybychom toho všichni dbali, pod vedením Boha bychom se stali moudrými, bohabojnými a spravedlivými, a tím bychom žili v míru s věcmi, lidmi i Bohem.

- Cílem poznání věcí je smír mysli s věcmi. Neboť naše mysl chce poznávat všechno, vybrat si to nejprospěšnější a to užívat.

⁵⁹ Tamtéž, kap. V, § 1, s. 84.

⁶⁰ Tamtéž, kap. V, § 2, s. 84.

⁶¹ Tamtéž, kap. V, § 3, s. 84.

- Cílem politiky je duševní smír mezi lidmi. Poněvadž se člověk chce vyvarovat toho, aby mu jiní lidé překáželi nebo aby on sám překážel jim, neboť každý žije po svém a jde za svým vlastním prospěchem, užívá ve styku s nimi rozvážnosti, tj. politiky⁶².
- Cílem zbožnosti je smír svědomí s Bohem. Když člověk totiž pozoruje závislost věcí, všech lidí i sebe na nejvyšším božstvu, snaží se získat si jeho přízeň usilovnou zbožností, aby se Bůh nerozhněval a nepotrestal ho, nýbrž aby mu požehnal.

Pokud toto tedy shrneme, dospějeme k závěru, že cílem filosofie, politiky a zbožnosti je **mír**.

Avšak v nás je všechno pokaženo. „*V rozumu většiny lidí jsou určitě místo znalostí temnoty, ve vůli místo popudů k dobrému je podněcování ke zlému, samy schopnosti u většiny lidí ochabují, ochrnují a dělají z nich neužitečnou přítěž země.*“⁶³

- Činnost rozumu je pokažena.

Mnohým lidem ochabuje mysl, rozum i smysly, místo vědění si libují ve své nevědomosti. Svět je plný hlupáků, kteří nevědí nic, nebo naopak přílišných zvědavců, kteří chtějí vědět všechno⁶⁴ (i to, co za námahu nestojí). Velká část věcí se vymyká lidskému rozumu, a proto také po nich nenastává klid mysli. Mysl nevzdělaných lidí je zahalena temnotami. Dokonce sami učenci vymýšlí nepřekonatelné překážky a spletité problémy, které člověk nedovede vyřešit. Poté dochází k tomu, že i moudrost nejučenější končí v pochybnosti, zda můžeme vůbec něco vědět. My nemáme v moci věci, oni mají v moci nás.

⁶² Komenského pojem „politika“ má široký význam – od rozvážného jednání s lidmi až po společenského uspořádání a vládu nad lidmi.

⁶³ Tamtéž, kap. V, § 7, cit. d., s. 85.

⁶⁴ Přílišnou lidskou zvědavost a dychtivost vědět všechno kritizoval Komenský také ve svém díle *Labyrint světa a ráj srdce*, kde tuto vlastnost personifikoval do jednoho z Poutníkových průvodců, který nese příznačné jméno – Vševěd Všudybud.

- Projevy vůle jsou pokaženy.

Na tomto místě Komenský nepřesně cituje římského stoika Seneku: Stydím se za lidstvo, protože „člověk bezstarostně zanedbává rozum a ctnost, výsady, které jsou vlastní jen jemu, kterými předčí živočichy a podoben Bohu se mu staví na roveň, že se pachtí za podřadnějšími hodnotami, které má společné s živočichy, že dává přednost zdánlivé hodnotě, která láká pouze pomíjivou rozkoší, před hodnotami stálými a pravými, jež budou trvat věčně.“⁶⁵ Dále Komenský dodává: „Naprosto celá země a všechna lidská společenství, větší i menší, nejsou ničím jiným než jakýmsi zápasštěm. Proto ani není možné žít v klidu a míru s Bohem [...].“⁶⁶ Protože každého obviňuje jeho vlastní svědomí a Bůh na nás chrlí svůj hněv.

- Úsilí a snahy jsou pokažené

Lidé se pachtí za majetkem, poctami a rozkošemi. Tyto tři věci se obecně pokládají za základ lidského štěstí a k nim směřují všechny snahy. „*Ale co znamenají všechny tyto věci? Majetek – jistou starost, pocty – dým ve větru, rozkoše – sladký jed, lákadlo veškerého zla.*“⁶⁷ Ovšem hledá-li člověk opravdové hodnoty – moudrost, rozvážnost a zbožnost, tyto méně podstatné – majetek, pocty a rozkoše – dostane nádavkem. Lidé se však honí za stíny bez předmětu, oddávají se marnostem, a tak se i oni sami propadají do marnosti. Tak se odchyľují od správného užívání věcí, od pramene věcí, Boha, i od sebe samých.

„[...] Lidé hledají sebe vně sebe, věci nad sebou a Boha pod sebou.“⁶⁸ Hledají sebe vně sebe, i když mají poklady v sobě, a ve svém nitru mají více, než má veškerý svět. Hledají věci nad sebou tím, že se podrobují a poddávají věcem, které měli ovládat. Hledají Boha pod sebou tím, že si přetvářejí Boha tak, aby

⁶⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Panegersia*, kap. V, § 9, cit. d., s. 85.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Tamtéž, kap. V, § 10, s. 85.

⁶⁸ Tamtéž, kap. V, § 11, s. 86.

nezáviseli oni na něm, ale on na nich (tj. aby lidé nevykonávali jeho vůli, ale Bůh aby vykonával jejich pokyny).

Moc, vědění a zbožnost měly být v každém člověku spojeny, protože ve vzájemném spojení dovršují tyto tři věci obraz Boží a dotvářejí člověka. Avšak častokrát se rozcházejí. Kdo je mocný, většinou se nestará o moudrost či o zbožnost. Mudrci zase často chtějí být moudří bez Boha, mnohdy neovládají ani sami sebe, natož druhé. A mnoho zbožných nechce nabývat poznání, ani jiné lidi vést k řádnému smýšlení či je usměrňovat na cestě ctností. „*Co to však je za obludnost chtít mít moc, chtít vědět, chtít mít vůli k dobrému, a přesto neumět mít vůli, neumět mít moc a neumět vědět?*“⁶⁹ Dokonce i lidé, kteří opravdu usilují o tyto tři věci najednou, se nemohou shodnout. Tím pádem jsme rozděleni ve filosofických, politických a náboženských skupinách. A každá skupina se uvnitř sebe sama dále rozrůžňuje. Kolik jen existuje filosofických škol a kolik protikladných učení. „*Politici se dosud nemohli sjednotit ani na základní povaze vlády (zda je lepší, aby lidské společnosti měly vládu monarchickou, aristokratickou či demokratickou).*“⁷⁰ Lidé se doposud neshodli ani v náboženské otázce. Podle Komenského na zemi existují čtyři hlavní náboženská vyznání, a jsou to: „*židovské, křesťanské, mohamedánské a pohanské*“⁷¹ vyznání, z nichž každé se ještě štěpí na mnoho menších sekt. Avšak uvnitř je nejvíce nejednotné křesťanství, které se podle Komenského nejvíce těší z osvětlení. Tím vzniká u ostatních vyznání pohoršení, u křesťanství nejsilnější překážka, aby se z toho vymanilo.

„*[...] Kde, pokud vůbec někde, a v čích rukou je pravda? Všichni se jí totiž holedbají (ve filozofických, stejně jako politických a náboženských sporech), avšak nikdo ji zatím neukazuje tak, aby ji i druzí mohli vidět a ohmatat si ji.*

⁶⁹ Tamtéž, kap. V, § 12, s. 86.

⁷⁰ Tamtéž, kap. V, § 13, s. 86. Komenský se nejprve domníval, že je jedno, která vláda je nastolena, je-li spravedlivá. Vidí kriticky nedostatky všech tří způsobů vlády a doporučuje ústavu smíšenou. Někde staví nejvýše vládu monarchistickou, jinde naopak dává přednost republice (viz. poznámky k Panegersii, s. 132).

⁷¹ Tamtéž.

*Kdyby ji však někdo ukázal, byl by konec sporům. Protože pravdu hledáme všichni, zajisté by ji nikdo neodmítl, kdyby byla určitě nalezena a jasně ukázána. Vždyť nám (svému obrazu) vštípená Boží pravda nedovolí, aby rozum mohl odmítnout to, co pozná jako opravdu pravdivé, a vůle to, co pozná jako opravdu dobré. I oklamáný rozum a vůle se totiž tak prudce ženou za zdáním pravdy a dobra, že často chtějí raději umřít než se rozloučit s tím, co za pravdu a dobro pokládají. To je hlavní příčina lidské umíněnosti, i v omylech a vadách.*⁷² Proč tedy neexistují lidé, kteří by pravdu a dobro ukázali jiným tak dobře, aby je nemohli nevidět? „Znamením vědoucího je být s to poučit. Znamením nevědoucího je tedy neschopnost poučit tak, aby věc vyložil dokonale. Buď tedy pravda v tak veliké změti mínění není dosud nikomu dostatečně zjevná, nebo ji dosud nikdo dostatečně neosvětlil a tím nevyzbrojil, aby se jí nedalo odporovat.“⁷³

Kdysi nosili lidé moudrost v myslích, nyní je uzavřena v knihách a zřídka se objevuje v myšlenkách, výrociích nebo skutecích lidí. Množství a rozličnost knih vyvolává buď marnivost (protože jsou hromady knih spíše pro podívanou než k užitku), nebo zmatek (pokud se někdo chce zabývat vším). V tom se projevuje škodlivost. „A tak jsou učené knihy, nikoli my; či jsme-li opravdu také my učení, jsme učení zmateně; nebo jsme-li učení s jasnou myslí, jsme učení povrchně, ne poznáním povahy věcí, ale díky cizím svědectvím a výrokům o věcech, kterých jsme plni.“⁷⁴

I lidé, kteří touží nabýt opravdového vzdělání, si málokdy vytyčí správný cíl, „[...] kterým je hledání pravdy zkoumáním všeho, aby bylo zvoleno to nejlepší a potom to pravdivější a lepší ukázáno jiným, aby tak byla vykonána služba Bohu, Otcí světla“⁷⁵. Většinou si vytknou nějaký přechodný cíl. Mnozí se učí proto, aby se učili – aby uspokojili zvědavost ducha. Jiní se učí proto, aby

⁷² Tamtéž, kap. V, § 14, s. 86.

⁷³ Tamtéž, s. 87.

⁷⁴ Tamtéž, kap. V, § 15, s. 87.

⁷⁵ Tamtéž, kap. V, § 16, s. 87.

zbohatli – z učení (nejbožšnější věci) vytvářejí prostředek honby za nejmarnější věci, lakoty. Další se učí proto, aby se naparovali, to jest sloužili své nicotné ctižádosti. Vzdělání lidé se tak dychtivě lopotí po věhlasu ducha a vzdělání, že se navzájem napadají a urážejí, takže u prostého lidu vyvolávají pohrdání, posměch nebo pohoršení. Jejich duševní osvětlení pak vypadá poněkud potemněle.

Podle Komenského patří ke vzdělání znalost jazyků jakožto tlumočnicků myslí. „*Bůh totiž chtěl, aby na světě byli lidé, nikoli člověk, a aby nežili rozptýleně, jak je zvyklá divá zvěř, ale pohromadě ve společenstvích, nikoli němí a bez rozumu, ale mluvící a s rozumem, aby jedni poučovali druhé o Bohu, zbožnosti a o jiných dobrých věcech. A proto přidal společnosti pouto, jazyk.*“⁷⁶

Nám (jakožto lidstvu) však podle něj chybí toto jediné společné pouto, jímž by měl být společný jazyk, kterým bychom se mohli domluvit s kterýmkoli obyvatelem země. Tak neexistuje žádný všeobecný styk mezi lidmi, což Komenský považuje za nesmírnou nedostatečnost. Tak tomu však od počátku nebylo. „*Když byl totiž jediný člověk (však pocházíme všichni z jednoho), musel být jen jediný jazyk. Proto mluvím o pokažení, jež nás oddělilo, lidskou společnost silně rozptýlilo a doposud jí klade překážky a uvádí ji ve zmatek.*“⁷⁷

Všechny jednotlivé jazyky jsou zmatené, nedokonalé, nesrozumitelné a barbarské, žádný nevyjímaje. Žádný z nich nedokáže postihnout mnohost věcí ani nevyjadřuje povahu věcí. Přesto, že každý jazyk je takto vadný, žádnému z nich jeden jakkoli učený člověk nikdy neporozuměl úplně a pořád ještě nerozumí, ani ho úplně neovládá.

3.5.1 Původ pokažené filosofie

Filosofové, neboli milovníci moudrosti, jsou, v pojetí Komenského, moudří muži, kteří celý svůj život uvažují o světě a usilují o proniknutí k podstatě věcí. Jejich zásluhou byly vynalezeny nové vědy a nová umění. Ne vždy se jim však podařilo proniknout až ke kořenu věcí. Později žijící filosofové

⁷⁶ Tamtéž, kap. V, § 17, s. 87.

⁷⁷ Tamtéž, s. 88. Reminiscence na stavbu věže babylónské a zmatení jazyků (Gn 11, 1-9).

se často neshodnou se svými předchůdci, a mnohdy ani se svými současníky. A tak vznikají nové návrhy, jak danou otázku řešit lépe. Někteří ale nechtějí opustit svá dřívější tvrzení. „*Vznikly proto různé školy filozofů, dále rozdělené do skupin, z nichž každá hájila svůj názor.*“⁷⁸ To však nevedlo pouze k pronikavějšímu zkoumání podstaty věcí, ale také ke vzniku pochybností, zda jsou věci vůbec poznatelné, jestliže se jeví tak protikladně. Z toho vzešly i omyly. „*Protože se tedy nikdy nezjevilo tak jasné světlo, aby všem ukázalo skutečnost stejným způsobem, a protože náš duch těžko snášel neshody mezi lidmi, došlo ke sporům o pravdě nebo pravděpodobnosti těchto názorů. Což byl počátek rozepří, které už po tolik staletí bouří mezi všemi učenici a které sice mnohdy vylákaly pravdu, aby se více prozradila, ale v menší míře, než by si to vynaložená námaha zaslouhovala.*“⁷⁹ Tyto rozepře podle Komenského dokazují, že svět nechápeme. Pokud bychom ho totiž chápali, dokázali bychom ho zcela jasně znázornit a nahlédnout ho.

Komenský je toho názoru, že filosofie, pátrající po cílech věcí a určující prostředky k jejich dosažení, pomohla trpící lidské přirozenosti jen málo. Většina lidí její slova ani neslyšela, natož aby je pochopila. Filosofie pomohla tedy jen malému počtu lidí. „*[...] Pohanská filozofie byla příliš kusá, neznala všechny základní věci týkající se člověka, a to proto, že jí chyběla třetí kniha, kniha výroků božích.*“⁸⁰

V *Obecné poradě* Komenský filosofii kritizuje z toho důvodu, že „*je příliš košatá, názory na mnoho tisíc maličností se liší (důležitějších věcí si běžná filozofie dosud nevšimá) a všechno je tak zapletené do zmatených podrobností, že kdo se do nich ponoří, sotva ujde závratí (buď smyslů, nebo představivosti).*“

⁷⁸ Tamtéž, kap. VII, § 7, s. 97.

⁷⁹ Tamtéž, kap. VII, § 8, s. 97.

⁸⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*, kap. III, § 10. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 49.

Podle Komenského je svět školou Boží moudrosti. A proto dal Bůh škole tři knihy: první a největší knihou boží je viditelný svět; druhou knihou je člověk sám, stvořený k obrazu Božímu; třetí knihou je pak Písmo svaté (více viz. *Cesta světla*, kap. I, cit. d., s. 36-41).

*Takže je téměř lepší nic nevědět, než nechat se donekonečna mást nekonečně odlišnými názory a místo světla vědění tápat jen mlhou různých mínění.*⁸¹

Proto Komenský vyzývá: „*Vy tedy, zasvěcení zkoumatelé pravd přírodních, konejte svou práci horlivě! Způsobte, aby lidský rod nebyl stále klamán lichou, kusou, povrchní a nepravou filozofií bez patrného užitku. Nalezli jste krásný obor činnosti, zušlechtěte jeho krásu: přísným zkoumáním věcí a názorů o nich dávejte dobrý příklad politikům a teologům.*“⁸² Zkoumání přírodních věcí by mělo být přísné, pevné a prosté jakýchkoli klamů. Kdo by tedy chtěl daná pozorování jednoduše prohlížet a podrobovat je různým zkouškám, neměl by nikdy shledat věc jinou, než jaká je a jak ji předkládají filosofové.

3.5.2 Důvody pokažené zbožnosti

Prvním důvodem pokažené zbožnosti podle Komenského je mezi lidmi stále sílící „*ateismus*“, který ostře kritizuje. Komenský na tomto místě cituje Cicerona a píše: „*Že je Bůh, je obecný pojem, vštípený do srdcí všech lidí tak hluboce, že Cicero říká: O tom, kdo popírá boha, se dá sotva soudit, že je duševně zdráv.*“⁸³

Většina lidí říká, že věří, že Bůh je všude a vše ovládá. Valná část lidí však žije, především v soukromí, jako by je oko boží nevidělo, a jen nepatrná část lidí má před ním bázeň. Důkazem pokažení je tedy všude panující bezbožné jednání. To Komenský označuje za „*epikureismus*“⁸⁴.

„[...] Je všeobecně známo, že Bůh je počátkem všech věcí, jím, skrze něj a pro něj se děje vše ostatní, a proto je jeden (žádný rozum totiž nepřipustí, aby

⁸¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Panegersia*, kap. VII, § 35, cit. d., s. 101.

⁸² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. Věnování Cesty světla, § 27, cit. d., s. 31-32.

⁸³ Tamtéž, kap. V, § 20, s. 88.

⁸⁴ Požitkářství – podle mylné interpretace názoru starořeckého filosofa Epikúra, který učil, že cílem filosofie je lidské štěstí a základem a cílem šťastného života blaženost, slast, ovšem trvalá, duševní, ne hrubě smyslná a pomíjející. Komenský špatně pochopil starořeckého filosofa, jak to bylo v době středověkého křesťanství běžné.

počátek nebyl pouze jeden).⁸⁵ Zde se Komenský podivuje nad tím, odkud se bere tolik vymyšlených bohů a nepravých božstev. Kritizuje modlářství, které se šíří ve velkém rozsahu, nejvíce pak v skrytu. Třetím důvodem pokažené zbožnosti je tedy „**modloslužebnictví**“.

*„I to je pojem vepsaný do srdce každého člověka, že Bůh je rozum čili Duch a že je ho třeba rozumem a duchem uctívat.“⁸⁶ Avšak většina náboženství hodnotí uctívání Boha podle okázalosti obřadů a „věří, že věčný Rozum schvaluje nerozumné počínání (jako kdysi Kainovo). [...] Místo zbožnosti uctívají masku zbožnosti.“⁸⁷ Odtud tedy „**kainovství**“.*

Další důvod pokažené zbožnosti vidí Komenský v „**nestarání se o věčnost**“: „[...] Máme za to, že všem nám byly dány nesmrtelné duše.“⁸⁸ Přesto se většina lidí nehodlá zabývat Bohem, pánem věčnosti, tedy tím, na čem závisí věčnost. To svědčí o nejpokaženějším stavu našeho srdce. Člověk celou svou přirozeností tíhne k budoucnosti. Otázkou tedy je, proč se méně zaměřujeme na to, co představuje nejbližší budoucnost, na věci poslední a věčné. Komenský to posuzuje jako zřejmé pokažení a uvádí v této souvislosti parafrázi výroku z Bible: „*Kéž by zmoudřeli a starali se o své poslední věci!*“⁸⁹, tedy jak je v Bibli psáno: „*Kdyby byli moudří, jednali by prozíravě, pochopili by, jak skončí.*“⁹⁰

Učit může něčemu jen ten, kdo je s danou věcí nejdůvěrněji obeznámen. „*Proto učit zbožnosti, to jest styku duše s Bohem, může jedině ten, kdo poznal Boha důvěrně, díky nejnaternějšímu spojení s ním, rozhovorům s ním, nebo jeho vnuknutím.*“⁹¹ Proto je třeba se zamyslet, jestli opravdu všichni, kdo zavedli rozdílná náboženství, takoví jsou. Existuje podezření, že z jednoho Boha

⁸⁵ Tamtéž, kap. V, § 22, s. 88.

⁸⁶ Tamtéž, kap. V, § 23, s. 88.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž, kap. V, § 24, s. 88.

⁸⁹ Tamtéž, s. 89.

⁹⁰ Dt 32, 29, cit. d., s. 188.

⁹¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Panegersia*, kap. V, § 25, cit. d., s. 89.

nemohly vzniknout tak rozdílné, až protikladné věci. Nikdo však nic nedělá. „*Téměř nikdo nezkoumá, co je pravdivější a lepší, všichni následujeme stádo předchůdců, takže ve skutečnosti místo zbožnosti panuje zvyk.*“⁹² Komenský zde kritizuje lidskou „*lhostejnost vůči klamům, které se mohou vyskytnout*“.

Způsob, kterým se každá věc šíří, odpovídá její povaze. U zbožnosti tomu tak ale není, neboť zbožnost se nešíří zbožnými skutky. „*Proč se tedy všude vydávají za znalce božských věcí lidé, které nešlechtí nic božského? Jsou to lidé pohroužení do světských záležitostí, nedoufající v nic božského, daleko svěštější než ostatní.*“⁹³ Žádný lékař neléčí nemoc příkazy. Teologové⁹⁴ se však snaží všechno napravit pouze příkazy, nikoli svým příkladným Božským životem na zemi. Místo toho kážou o Božských věcech nebo přikazují zbožnost jen druhým. To je zřejmé pokažení, o kterém Komenský říká, že je to „*starost o zbožnost, kde zbožnost chybí*“.

„*[...] Protože náboženství je mezi lidskými věcmi nejbožštější, způsob jeho šíření může být pouze božský. Takového používá ten, k němuž je náboženství zaměřeno – Bůh. [...] Všechny vybízí, nikoho nenutí, všechny snáší, nikoho nezatrácuje, souzení ponechává na budoucí soud.*“⁹⁵ Naše náboženské války a nenávisti proto svědčí o zjevném pokažení. Náboženství nemá co dělat se zbraněmi. A pokud se brání vůči svým nepřátelům, mělo by používat zbraně duchovní, jako je zcela duchovní i ono samo, stejně tak jako Bůh. „*Bezbožná obrana náboženství, záležitosti nejposvátnější*“ – to je tedy poslední důvod pokažené zbožnosti.

3.5.3 Důkazy pokažené politiky

„*Uvažme stav veřejných věcí. Jejich základem je vláda nad sebou samým, protože nic nemůže vykonávat vládu, není-li samo zvládnuto, a nikdo nemůže*

⁹² Tamtéž.

⁹³ Tamtéž, kap. V, § 26, s. 89.

⁹⁴ Teologie je podle Komenského duševní medicína.

⁹⁵ Tamtéž, kap. V, § 27, s. 89.

*vládnout jiným, pokud zároveň nebo ještě spíše dříve než jiné neovládá sebe.*⁹⁶ Bůh člověku podřídil všechna nižší stvoření. Člověk je vládce a soudce všeho, je podřízen jen sobě samému a řídí se jen vlastním úsudkem. „*Je jisté, že základ správného řádu ve všem, co se týká člověka, a osa veškerého lidského štěstí je v tom, aby každý, kdo je určen k vládě nad jinými, chtěl, mohl a uměl rozumně ovládat především sama sebe.*“⁹⁷ Ovšem kdyby člověk sama sebe ovládat nechtěl, nemohl a neuměl, byl by to jistě počátek zkázy. Proto Bůh vždy dbal o to, aby se člověk ovládat chtěl, mohl a uměl. „*Aby to chtěl, obdařil ho láskou ke svobodě. [...] Dále, aby mohl člověk sama sebe ovládat, přidělil mu Bůh trvalé poradce... Jsou to rozum a svědomí. A konečně, aby to člověk uměl, klade mu Bůh před oči nekonečný počet příkladů stvoření, která dodržují díky svému přirozenému pudu jeho příkazy a tak zachovávají svou podstatu. Když na ně člověk nahlédne rozumem, může se naučit běhu věci a cvičit se v tom, jak sama sebe moudře vést ke smyslu své existence.*“⁹⁸ Prvním důkazem pokažené politiky je tedy „**zanedbání sebevlády**“.

Schopnost ovládat člověka je umění nad všechna ostatní. A to dokonce i v případě sebevlády, natož když jde o vládu nad ostatními. Kdybychom zachovávali pravidla umění ovládat člověka, vládce všeho, která Bůh vryl do věcí a vepsal do lidského srdce, v celé společnosti by trval dokonalý pořádek, klid a mír. Lidé řídící lidskou společnost by se totiž chovali vlídně a poddaní by svou podřízenost snášeli ochotně, z touhy po pořádku, klidu a míru. Tedy „**cílem politiky jsou mír a klid**“.

Komenský však kriticky dodává: „**místo nichž máme jen zmatky**“. Vládci byli Bohem ustaveni poddaným pro jejich společný prospěch: aby ti, kdo vládou, sloužili poddaným a poddaní aby opět sloužili vládnoucím. Jedni druhým jsou však na obtíž. Jako tělo podpírá hlavu, měli by poddaní svými

⁹⁶ Tamtéž, kap. V, § 28, s. 89.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Tamtéž, s. 89 – 90.

rameny podpírat vládnoucí. Ti je však naopak často svrhávají a zadupávají do prachu. A jelikož si to vládnoucí nechtějí nechat líbit, přitahují uzdu a sahají po zbraních. Vše je pak naplněno násilím.

3.5.4 Příčina všeobecného nepořádku

Příčinu toho Komenský vidí ve „*zpupnosti vládnoucích*“. „*Lidé neumějí vládnout ani se vládě podrobit. Neumějí vládnout jiným ani sami sobě.*“⁹⁹ Mnozí lidé si neuvědomují svou lidskou vznešenost. Necháávají se ovládat svým žaludkem a jinými malichernostmi a nezaslouží si, aby byli nazýváni lidmi, neboť člověk je určen k vládě nad věcmi.

„[...] *Mnozí se nespokojí s tím, že vládou sobě a tomu, co jim patří, ale dychtí po tom, aby vládli jiným, to jest, aby s nimi zacházeli podle své vůle. S chutí jiné napadají, dotírají na ně, zotročují je a šlapou po nich, jen když mohou panovat.*“¹⁰⁰ Panovníci si myslí, že svět existuje jen kvůli nim, nestarají se, proč vlastně mají panovat, a s poddanými zacházejí jako se zvířaty. Lidská přirozenost však nepřipustí, aby byla připravena o touhu po svobodě. Když tedy panovníci narazí u lidí na odpor, užívají krutých způsobů jak přivést poddané opět k poslušnosti. „*To že je nějaký řád? Tak že se má vládnout stvoření obdařenému rozumem?*“¹⁰¹ Komenský zde tedy ostře kritizuje „*krutost vládnoucích*“.

A nejen to. K tomu přidává kritiku „*neschopnosti, nevědomosti a nedbalosti vládnoucích*“. Podle něj se vládci stávají převážně ti, kdo vládnout nemohou, neumějí nebo nechtějí. „*Nic nemůže vládnout, pokud samo není zvládnuto, a nemůže vládnout dobře, pokud to nedělá podle určitých pravidel, a nemůže vládnout trvale, pokud tato pravidla nejsou neměnná.*“¹⁰² Protože

⁹⁹ Tamtéž, kap. V, § 31, s. 90.

¹⁰⁰ Tamtéž, kap. V, § 32, s. 90.

¹⁰¹ Tamtéž. Komenský kritizoval kruté zacházení s poddanými již v *Listech do nebe*.

¹⁰² Tamtéž, kap. V, § 33, s. 91.

vládcové neumějí ovládat ani sami sebe, nevládnou podle pevných pravidel a překrucují zákony podle libosti, vede se mnohým říším ve světě zle.

Podle Komenského mnoho lidí žije bezbožně, zapomínají na svou lidskost a žijí jako zvířata. Většina jich nepamatuje na svou vznešenost, mají otrockého ducha a zabývají se nejbezpečnějšími věcmi, jako je žaludek, požívání a jiné malichernosti, kterými se nechají ovládat. Člověk je určen k vládě nad věcmi, přesto však věci ovládají jeho. Největším uměním je moci vládnout člověku. Člověk by měl ovládat především sám sebe. Avšak ti, kteří vládnou jiným, nevládnou ani nad sebou samými. Světem prostupuje násilí, války a zabíjení. Poruchy věcí lidských se odrážejí zpět na nás a hubí nás. Vědecké spory působí lidskému pokolení nejméně zkázy oproti sporům náboženským a politickým, přesto však zkázu přinášejí. Vědci se totiž při řešení sporů více zajímají o to, aby spor vyhráli právě oni, než o to, kde je pravda. Ze zmatení jazyků vznikla ta škoda, že zůstáváme rozptýleni jak tělem, tak duchem. Národy se navzájem většinou neznají a zůstávají nám vzájemně skryty naše přednosti i nedostatky. Ještě nápadnější jsou však škody, které způsobuje lidskému pokolení nevráživost panovníků, tedy válka.

3.6 Náprava věcí lidských

O nápravě věcí lidských se přemýšlelo od začátku jejich porušení až dodnes. „[...] *Neexistuje, co by všechny uspokojilo, ačkoli se děly tisíce pokusů o to v náboženství, tisíce v politice, tisíce ve vzdělání neboli ve vědách.*“¹⁰³ Podle Komenského bychom však neměli ustávat ve snaze lidské věci napravovat.

Komenský je toho názoru, že ačkoli jsou věci lidské porušeny, přece nejsou zničeny. Následkem dědičného hříchu je podle něj jen oslabení vůle k dobru a ztráta určitých přirozených darů, které člověk dostal při stvoření. V tom se Komenský spíše blížil názoru tehdejší katolické církve, neboť odmítal ortodoxní

¹⁰³ Tamtéž, kap. VII, § 32, s. 101.

protestantské (především luteránské) stanovisko, že do lidské přirozenosti bylo dědičným hříchem vloženo dědičné zlo, stejně jako odmítal z toho vyplývající nemožnost konat dobré skutky. „*Boží obraz v člověku byl sice hříchem porušen, ale nebyl úplně odstraněn.*“¹⁰⁴ Zdravé jádro Božího díla – touha po vědění, smysl pro uctívání božstva a láska k pokojné činnosti – v nás zůstává. Tyto věci není třeba napravit či znovu vytvářet, nýbrž je třeba je jen uspořádat a uvést zpět do svých hranic, aby nedocházelo k výchytkám. „*Nevadí, že puzení k dobru je oslabené, chápání pravdy otupělé, schopnosti jednání ochablé, protože všechny tyto vlastnosti i ve své pokaženosti projevují svou přirozenost, ve svém bloudění míří k cíli a Boží výtvar převažuje nad přimíšenou pokažeností.*“¹⁰⁵

Lidé se dopouštějí zlých skutků pouze pod představou nějakého dobra, konají nepravé skutky pouze pod představou pravdy, vyhýbají se tomu, co mají činit pouze pod představou toho, že je to nemožné, nesnadné nebo neúčinné. Je tedy třeba, aby „se věcem strhly škrabošky“, aby lidé viděli, co je vskutku pravda, co vskutku dobro a co je vskutku možné, snadné a užitečné. Budou-li rozumu předkládány pouze pravdivé předměty, obecné pojmy napomohou, aby došly souhlasu, budou-li se vůli dávat jen pravdivá dobra, společný pud se jich chopí, jestliže se činným schopnostem bude dostávat pouze řádně konatelných věcí, sama láska k souladu bude každého vést, aby věci dělal náležitě. Lidská povaha se totiž bezmezně snaží o své zdokonalení. Každý se totiž raduje zná-li věci okolo sebe, ovládá-li sebe a své věci, je-li mu božstvo nakloněno. „*Kdyby tedy bylo možné lidem ukázat vše, co je pro ně prospěšné, nutně by po tom sáhli, ba přímo chňapli.*“¹⁰⁶ Pokud totiž lidi uchvacuje jakékoli dobro částečné, není důvod, proč by je neuchvacovalo dobro celé. „*Nyní však lidé nevidí, kde je jejich celkový prospěch, protože nevidí všechny své cíle, zvláště ty poslední, protože nerozeznávají dobro skutečné a zdánlivé a nepostihují v něm rozdíly, totiž nedokáží volit, co je lepší a nejlepší. Přitom každý usiluje jen o to, o čem ví, jaké*

¹⁰⁴ KYRALOVÁ, Marie. *Obraz člověka u Komenského*, cit. d., s. 110.

¹⁰⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Panegersia*, kap. VIII, § 2, cit. d., s. 102.

¹⁰⁶ Tamtéž, kap. VIII, § 4, s. 103.

a jak veliké to je. Je tedy naděje, že lidé budou volit lepší než horší, pokud budou vidět vše a bezchybně.“¹⁰⁷

Dále je třeba, aby se lidem ukázaly zcela bezpečné prostředky k dosažení veškerého jejich dobra. Zmizely by tak omyly, kvůli kterým lidé míjejí své cíle, neboť veškeré omyly jsou spjaty s tím, že lidé nedovedou přizpůsobit prostředky cílům. Kdyby lidé dále věděli, že to, co chtějí a vědí, také mohou, je naděje, že by postupovali k nejlepším cílům svého poslání. A kdyby i společné pudy a pojmy byly rozvedeny v uspořádanou soustavu, bylo by možné doufat, že se projeví souhlas duší, vůlí a skutků. Výsledkem by bylo: „[...] *obecná puzení by nás učila, co máme všichni chtít, aby se naše vůle nerozcházel. Obecné pojmy by nás poučovaly, jaké věci ve své podstatě jsou, abychom spolu v našich úsudcích souhlasili. A naše obecné schopnosti by nám ukazovaly, co by měli všichni dělat, abychom se ve svém úsilí shodli. A tak pokud budeme čerpat své vědění, svou lásku a pravidla svého jednání ze společných zdrojů, budeme moci sdílet všem dostačující, všeobecnou, pravdivou a správnou filozofii, náboženství i společenskou správu.*“¹⁰⁸

Lidské přirozenosti tedy nechybí vůle vrátit se k harmonii jak s věcmi, tak mezi sebou navzájem, tak i s Bohem. Všichni lidé, ať už jsou kdekoli na zemi, mají tutéž lidskou přirozenost. „*Každému by se jistě zhnusily všechny omyly, kdybychom každému uměli ukázat veškerou pravdu.*“¹⁰⁹ Komenský předpokládá, že kdybychom uměli lidem ukázat pravé náboženství, zošklivilo by se jim nepravé. Stejně tak se domnívá, že kdybychom mohli dát všem lidem okusit pravé svobody, zošklivila by se jim tyranie a všechno násilí.

Máme-li se pokusit o nápravu věcí lidských, to jest těch, které se přímo vztahují k lidské přirozenosti – což je filosofie, náboženství a politika, je nutno vrátit se na cestu hlavní, Božskou, tj. na cestu jednoty, prostoty a dobrovolnosti.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž, kap. VIII, § 7, s. 103.

¹⁰⁹ Tamtéž, kap. VIII, § 15, s. 105.

Cesta jednoty nás naučí spojovat všechno, tj. všechny narušené věci ve filosofii, náboženství a společenském zřízení, a to za cílem společného dobra všech lidí, všemi prostředky. Tedy **všechno, všem, a vším způsobem – omnes, omnia, omnino**. Nápravným snahám je nutné podrobit všechno, protože ve věcech všechno spolu souvisí. Komenský v této souvislosti opět uvádí příklad s hodinami, které nepůjdou do té doby, dokud nebudou spraveny všechny jejich poškozené části. „[...] *Pokažené lidské věci (i když je jich mnoho, tvoří jedno těleso) nedovolují naději na úplnou nápravu, pokud není všechno, co je pokažené, napraveno až ke svým kořenům.*“¹¹⁰ Stejně tak je to i s lidským tělem. Dokud se nemoc nevyhlídí úplně a neodstraní se i její kořeny, pořád hrozí nebezpečí, že se nemoc vrátí a nemocná část těla nakazí zdravou. Není-li vyléčen třeba jen jeden jediný úd, hrozí nebezpečí i ostatním. „*Ale potřebné také je všechno napravit ve všech, protože všichni lidé tvoří rovněž jedno tělo, které všemi svými údy souvisí.*“¹¹¹ A konečně je třeba, aby se náprava prováděla vším způsobem. Užije-li se totiž zároveň všech prostředků, kolik nám jich Bůh ukazuje, bude možno položit pro nápravu základ tak všeobecný, aby se na něm dalo vše vybudovat, a aby nemohlo nic uniknout, a tak pevný, aby dokázal to všechno unést, a aby nebylo nic, co by se na něm nemohlo postavit.

¹¹⁰ Tamtéž, kap. IX, § 26, s. 115.

¹¹¹ Tamtéž, kap. IX, § 27, s. 115.

Závěr

Komenský svou celoživotní práci zasvětil všeobecné nápravě světa, která je, jak je již z názvu patrné, také ústředním tématem jeho monumentálního díla, *Obecné porady o nápravě věcí lidských*. Veden ideou nápravy člověka psal i své pedagogické a didaktické spisy. Komenský se považoval více za teologa než za pedagoga. Jeho cílem bylo vrátit člověka do takového stavu, v jakém byl po stvoření. Tedy navrátit člověku jeho zprvu dobrou přirozenost, která byla pokažena. Všichni lidé bez výjimky mají tutéž lidskou přirozenost, proto se náprava týká každého jednotlivce. Komenský tedy vyzývá každého člověka, aby se na nápravě aktivně podílel. A to tak, že nejprve by každý měl napravit sebe sama. Komenský také klade velký důraz na dobrovolnost, neboť cokoli se dělá násilně, má tendenci se opět zvrhnout v předchozí stav. Důležitou roli v nápravě člověka hraje vzdělávání, kterým se přispívá ke zlidšřování, celkové humanizaci, toleranci a míru.

Podle Komenského je potřeba ukázat lidem veškeré jejich dobro a také bezpečné prostředky k jeho dosažení. Pokud by našimi rádci byly společné pudy, společné pojmy a společné schopnosti, mohli bychom mít pravou, dobrou, obecnou a všem vyhovující filosofii, náboženství i politiku. Dále je nutné se navrátit na cestu jednoty, prostoty a dobrovolnosti, tedy na cestu Božskou. Ve svém všenápravném konceptu Komenský užívá triádu omnes, omnia, omnino, kterou říká, že by se mělo napravit všechno, všem a vším způsobem. Pokud se tímto heslem nebudeme řídit, náprava nebude úplná.

Komenského všenápravný koncept je jistě značně ovlivněn chiliasmem¹¹². Z toho mimo jiné plynul i jeho optimismus. Věřil totiž, že v blízké době přijde

¹¹² Chiliasmus (z řeckého chilioi - tisíc), neboli millenarismus (z latinského mille), je nauka, která vychází z novozákonního Zjevení Janova, a která hlásá brzký příchod tisíciletého Božího království. Tato nauka byla rozšířena v době raného křesťanství (zvláště ve východní patristice). Ve středověku byla šířena v nábožensko-reformním prostředí, například husitském. Komenský však odmítal násilné prostředky k dosažení Boží obce.

tisícileté Boží království, což bylo také hnací silou jeho vševýchovných a všenápravných snah. A snad i proto bylo jeho celoživotním cílem uskutečnit Boží obec v obci lidské, a to ještě před příchodem Ježíše Krista.

Bibliografie

A. Primární literatura

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. I. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992. 563 s. ISBN 80-205-0226-2

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. III. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992. 594 s. ISBN 80-205-0228-9

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové do nebe*. 6. vydání. Ostrava: Profil, 1969. 31 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Velká didaktika*. In: *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Sv. I [Jan Patočka a kolektiv]. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. 450 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didactica*. In: *Dílo Jana Amose Komenského 11* (= *Johannis Amos Comenii opera omnia 11*). 1. vydání. Praha: Academia, 1973. 554 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. 2. vydání, v *Mladé frontě* 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1992. 226 s.

B. Sekundární literatura

PATOČKA, Jan. *K sociálním názorům mladého Komenského*. In: *Komeniologické studie*, díl III. 1. vydání. Praha: Oikoymenh, Filosofia, 2003. 671 s. Sebrané spisy J. Patočky, sv. 11. ISBN 80-7298-079-3

KYRALOVÁ, Marie. *Obraz člověka u Komenského*. In: PRÁZNÝ, Aleš, SCHIFFEROVÁ, Věra (edd.). *Pojetí světa v díle Jana Amose Komenského*. Univerzita Pardubice, 2009. 202 s. ISBN 978-80-7395-221-1

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Podle ekumenického vydání z roku 1985. Druhé katolické vydání. Praha: Zvon, České katolické nakladatelství, 1991. 283 s. ISBN 80-7113-009-5